

SYNOCHI

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΟΥ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ «ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

E-JOURNAL OF THE LAB "CHURCH AND CULTURE"

DEPARTMENT OF THEOLOGY

FACULTY OF THEOLOGY

NATIONAL AND KAPODISTRIAN UNIVERSITY OF ATHENS

ΤΕΥΧΟΣ 3 ▪ VOLUME 3

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2024 ▪ DECEMBER 2024

Ο Φιλόθεος Κόκκινος και το έργο του

Γκρέκας Αρίσταρχος Αρχιμ.²³⁴

Εισαγωγικά βιογραφικά στοιχεία

Ο άγιος Φιλόθεος Κόκκινος γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη περί τα τέλη του 13ου αιώνα. Οι μελετητές του βίου και του έργου του αγίου Φιλόθεου Κόκκινου, αξιοποιώντας τις πληροφορίες από τα έργα του και ιδιαίτερα το Βίο του οσίου Γερμανού του Μαρούλη, τοποθετούν τη γέννησή του περί το 1295-1297²³⁵. Ονομαζόταν Φωκάς αλλά δεν καταγόταν από οικονομικά και κοινωνικά επιφανή οικογένεια. Ωστόσο, έχει ως δάσκαλο του, τον περίφημο Θωμά Μάγιστρο, ο οποίος του δίδαξε τη θύραθεν παιδεία, αφού, από την εποχή των Καλπαδοκών Πατέρων της Εκκλησίας, η θύραθεν Παιδεία συνιστούσε για τους Έλληνες Πατέρες-και όχι μόνο- απαραίτητο γλωσσικό και γραμματολογικό εφόδιο για την εκφορά του θεολογικού λόγου. Είχε δε συμμαθητές του τον Ιάκωβο Μαρούλη και τους αδελφούς Δωρόθεο και Μάρκο Βλαττή, μετέπειτα μαθητές του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά και ιδρυτές της ομώνυμης Μονής των Βλαταίων ή Βλατάδων στη Θεσσαλονίκη.

Ο Φιλόθεος Κόκκινος ξεκίνησε με την καθοδήγηση του διδασκάλου του τη σπουδή της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας, που είναι εμφανής κατά την αποτύπωση του έργου του²³⁶. Στη συνέχεια, ο Φιλόθεος, μελετώντας την Αγία Γραφή και τα συγγράμματα της Πατερικής Γραμματείας με ιδιαίτερη έμφαση στα νηπτικά και ασκητικά συγγράμματα, αναδείχθηκε σε έναν ολοκληρωμένο θεολόγο και εκκλησιαστικό συγγραφέα, του οποίου η επίδραση κατά τον 14ο αιώνα ήταν ιδιαίτερα εμφανής. Σημαντική ήταν η εμπλοκή και η συνεισφορά του στην υπεράσπιση της

²³⁴ Αναπληρωτής Καθηγητής του Τμήματος Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

²³⁵ Χρήστου Παναγιώτου, «Φιλόθεος Κόκκινος», *Το Αγιολόγιον της Θεσσαλονίκης*, τ. Β΄, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 263-274. Prolegomena zu den Werken des Patriarchen Philotheos von Konstantinopel (1353-1354 und 1364-1376). Nigg! Georg, Prolegomena zu den Werken des Patriarchen Philotheos, *Thesis/dissertation*, München 1955, pp.10-15. Κουρούση Σταύρου, «Φιλόθεος ο Κόκκινος», *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, (ΘΗΕ), 11, 1119-1126. Αραμπατζή Χρήστου, «Φιλόθεος ο Κόκκινος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 1295/1300-1379», *Των εν Άθω Αγίων ο χορός. Αγιορειτικών Πανάγιον*, επιστ. επιμ., Πασχαλίδης Συμεών, εκδ. Αγιορειτικής Εστίας, Θεσσαλονίκη 2013, σσ. 201-204.

²³⁶ Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Έργο*, Διδακτορική διατριβή, Θεολογική Σχολή ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 22, 23. Σκαλιστή Σ., *Θωμάς Μάγιστρος. Ο βίος και το έργο του*, Διδακτορική Διατριβή, ΕΕΘΣΑΠΘ, Παράρτημα αριθμ. 48 του 28ου τόμου, Θεσσαλονίκη 1984, σ.32,33. Telea Marius, *Patriarxum Filotei Kokkinos-exponent al isixasmului politic*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia 2009, pp. 280, 281.

ησυχαστικής διδασκαλίας, που ακολούθησε τον άγιο Γρηγόριο Παλαμά με τον οποίο είχε ταύτιση στα θεολογικά και πνευματικά θέματα. Η εμπλοκή του στην υπεράσπιση του ησυχασμού αποτελούσε για το Φιλόθεο θεολογικό και εκκλησιαστικό θέμα αλλά και ζήτημα προσωπικής βιωματικής εμπειρίας ως αγιορείτη μοναχού.

Ως δόκιμος μοναχός εγκαταβίωσε σε μικρή ηλικία στη μονή Χορταΐτου της Θεσσαλονίκης αλλά η παρέμβαση των γονέων του ανέστειλε την προσπάθειά του²³⁷. Η επιθυμία του για το μοναχικό βίο εκπληρώθηκε κατά το 1328, που εγκαταβίωσε στην Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου του Αγίου Όρους, που εκάρη μοναχός. Κατά το χρόνο της παραμονής του στην Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου έτυχε της καθοδήγησης από τον άγιο Σάββα το νέο που τον θεωρούσε «φωστήρα και όδηγό»²³⁸. Επόμενος σημαντικός σταθμός της μοναχικής πορείας του είναι η Ιερά Μονή Μεγίστης Λαύρας, όπου είχε την ευκαιρία να γνωρίσει τον άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά με τον οποίο συνδέθηκε πνευματικά και συνέπλευσε θεολογικά. Θεωρείται συνεχιστής του στους αγώνες για την απόκρουση της λατινίζουσας ορθολογιστικής θεολογίας και την επικράτηση των αρχών της βιβλικής και πατερικής ορθόδοξης θεολογίας του ησυχασμού. Στήν Ιερά Μονή Μεγίστης Λαύρας διετέλεσε και ηγούμενος μεταξύ της άνοιξης του 1342 και του Ιουνίου του 1345²³⁹. Η ανάδειξή του στη θέση του ηγουμένου της σημαντικότερης αγιορείτικης Μονής, της Μεγίστης Λαύρας, ήταν μία προπαιδεία για τη μετέπειτα πορεία του στις σημαντικές εκκλησιαστικές θέσεις που διακίνησε, αφού το Άγιον Όρος και ιδιαίτερα η Μονή της Μεγίστης Λαύρας έπαιξαν σημαντικό ρόλο στον πνευματικό και εκκλησιαστικό βίο, όλου του ορθόδοξου κόσμου²⁴⁰. Στη βιογραφία του αναφέρεται ένα σύντομο πέρασμά του από την Ιερά Μονή Φιλοκάλλους της Θεσσαλονίκης²⁴¹.

Στη συνέχεια, το 1347, εξελέγη Μητροπολίτης Ηρακλείας της Θράκης με την υποστήριξη του αυτοκράτορα Ιωάννη ΣΤ' Καντακουζηνού και του Πατριάρχη Ισιδώρου²⁴². Ως Μητροπολίτης

²³⁷ Kotzabassi Sofia, Eine Akoluthie zu Ehren des Philotheos Kokkinos, *JOB* 46 (1996) 299-310.

²³⁸ Τσάμη Δημητρίου, *Φιλοθέου Κωνσταντινουπόλεως του Κοκκίνου αγιολογικά έργα*, Α. Θεσσαλονικείς άγιοι, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών (ΚΒΕ) 1985, σσ.13-17. Αραμπατζή Χρήστου, «Φιλόθεος ο Κόκκινος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 1295/1300-1379», σ. 202.

²³⁹ Αραμπατζή Χρήστου, «Φιλόθεος ο Κόκκινος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 1295/1300-1379», σ. 202.

Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Έργο*, σ.2 9.

²⁴⁰ Telea Marius, *Patriarxum Filotei Kokkinos-exponent al isixasmului politic*, pp. 211-228.

²⁴¹ Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Έργο*, σ.30. Magdalino Paul, Darrouzès Jean, "Some additions and corrections to the list of Byzantine Churches and monasteries in Thessalonica", *REB* 35(1977)277-285.

²⁴² [Μάγεντορφ Ιωάννη](#), *Ο Πατριάρχης Φιλόθεος και η Ρωσία (1364-1376)*, στο: *Βυζάντιο και Ρωσία. Μελέτη των Βυζαντινο-ρωσικών σχέσεων κατά τον 14ο αιώνα*, μτφρ. Νίκος Φωκάς, εκδ.Δόμος, Αθήνα 1988, σ. 239. Φιλοθέου Κόκκινου, *Βίος και πολιτεία και εγκώμιον του εν αγίοις πατρός ημών Ισιδώρου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως*, εκδ. Δ. Γ. Τσάμη, Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου αγιολογικά έργα Α. Θεσσαλονικείς άγιοι, (ΚΒΕ), Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 19-20.

Ηρακλείας συμμετείχε στη Σύνοδο του 1351 επί Πατριάρχη Καλλίστου Α΄ για την επίλυση του η-
συχαστικού ζητήματος. Συνέβαλε ουσιαστικά στη σύνταξη του Τόμου και των Πρακτικών της Συ-
νόδου²⁴³.

Δύο περίπου έτη μετά τη Σύνοδο του 1351, ο Φιλόθεος Κόκκινος εξελέγη Πατριάρχης Κωνστα-
ντινουπόλεως μέσα σε μία ταραγμένη πολιτικά και εκκλησιαστικά εποχή και ενθρονίστηκε στον
πατριαρχικό θρόνο κατά τις αρχές του 1353 επί της αυτοκρατορίας του Ιωάννη ΣΤ' Καντακουζη-
νού²⁴⁴. Η εκλογή του έγινε σύμφωνα με την εκκλησιαστική και πολιτειακή τάξη. Όμως, η έκπτωση
του Ιωάννη Καντακουζηνού και η άνοδος στον αυτοκρατορικό θρόνο του Ιωάννη Ε΄ του Παλαιο-
λόγου, προκάλεσε την έκπτωση του Φιλόθεου από τον πατριαρχικό θρόνο και την επαναφορά του
Καλλίστου. Η πρώτη πατριαρχία του Φιλόθεου διήρκεσε από το καλοκαίρι του 1353 μέχρι και τη
λήξη του φθινοπώρου του 1354. Κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ Νοεμβρίου 1354 και Οκτω-
βρίου 1364, ο Φιλόθεος βρίσκεται στη Μονή Ακαταλήπτου της Κωνσταντινουπόλεως, όπως μαρ-
τυρεί ο ίδιος στον Τόμο του 1368²⁴⁵.

Στις 8 Οκτωβρίου 1364 ο Φιλόθεος επανήλθε για τη δεύτερη πατριαρχία του στον πατριαρ-
χικό θρόνο με την υποστήριξη του αυτοκράτορα Ιωάννη Ε' Παλαιολόγου²⁴⁶. Η δεύτερη πατριαρχία
του Φιλόθεου διήρκεσε από το Σεπτέμβριο του 1366 μέχρι τον Αύγουστο 1377²⁴⁷. Ο Φιλόθεος
απομακρύνθηκε από τον πατριαρχικό θρόνο και αποσύρθηκε σε Μοναστήρι, με παρέμβαση του

²⁴³ Φιλοθέου Κόκκινου, *Δεκαπέντε αντιρρητικοί λόγοι κατά του Νικηφόρου Γρηγορά*, εκδ. Δ. Β. Καϊμάκη, Φιλόθεου Κόκκινου, Δογματικά έργα Α. σειρά Θεσσαλονικείς Βυζαντινοί Συγγραφείς 3, (Κ.Β.Ε.), Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 31-32. Φιλοθέου Πατριάρ-
χου Κωνσταντινουπόλεως, *Λόγος ιστορικός εις την παρά των Λατίνων γενομένην πολιορκίαν και άλωσιν της Ηρακλείας επι
της βασιλείας των ευσεβών βασιλέων Καντακουζηνού και Παλαιολόγου*, εκδ. Β. Σ. Ψευτογκά, Φιλοθέου Κόκκινου, Λόγοι και
'Όμιλίες, Λόγος 11, σειρά Θεσσαλονικείς Βυζαντινοί, Συγγραφείς 2, (Κ.Β.Ε.), Θεσσαλονίκη 1981, σσ. 191-193.

²⁴⁴ Αραμπατζή Χρήστου, «Φιλόθεος ο Κόκκινος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 1295/1300-1379», σ.202.

²⁴⁵ Albert Failler, "La déposition du patriarche Calliste Ier (1353)", *Revue des études byzantines REB*, Année 39 (1973) 283-285.
Συνοδικός Τόμος 1368, PG. 151, 711D. Darrouzes Jean, *Les registes des actes du Patriarcat de Constantinople. Vol. I. Les actes
des patriarches. Fase. V. Les registes de 1310 a 1376*, ed. Peeters, Paris 1977, 2403, 2462. Miklosich Franz, Muller Josepf, *Acta
et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, vol. I-VI. Wien 1860-1890, σσ. 448, 449. Καντακουζηνού Ιωάννου, *Ιστοριών
Βιβλία Δ*, εκδ. L. Schopen, Ioannis Cantacuzeni eximperatoris historiarum libri iv, 3, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae,
Bonn 1832, pp. 356, 357.

²⁴⁶ Schreiner Peter, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, CFHB XII, Einleitung und Text, Wien 1975, σ.94. Darrouzes Jean, *Les
registes des actes du Patriarcat de Constantinople. Vol. I. Les actes des patriarches. Fase. V. Les registes de 1310 a 1376*, 2462.
Miklosich Franz, Muller Josepf, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, σ. 448.

²⁴⁷ Schreiner Peter, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, CFHB XU, Historischer Kommentar, Wien 1977, pp. 314, 315.
Αραμπατζή Χρήστου, «Φιλόθεος ο Κόκκινος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 1295/1300-1379», σ. 203.

Ανδρονίκου Δ΄ Παλαιολόγου ο οποίος κατέλαβε την εξουσία τον Αύγουστο του 1376. Πιθανή αιτία της απομάκρυνσής του ήταν η άρνησή του να τον στέψει αυτοκράτορα²⁴⁸.

Η κοίμησή του πιθανολογείται μεταξύ Σεπτεμβρίου 1377 και Ιουνίου 1378 ή τον Ιούνιο του 1379²⁴⁹. Σύμφωνα, με τους ερευνητές ο Φιλόθεος Κόκκινος πολύ σύντομα μετά το θάνατό του τιμήθηκε ως άγιος μεταξύ των ησυχαστικών κύκλων²⁵⁰.

Από εκκλησιαστικής πλευράς, λόγω της φιλενωτικής εξωτερικής πολιτικής των αυτοκρατόρων, ο Φιλόθεος όπως και άλλοι εκκλησιαστικοί άνδρες εξέφρασαν την αντίθεσή τους και αντιμετώπισαν θεολογικά τους Λατίνους, τους Μωαμεθανούς και τους Βογομίλους. Παράλληλα, ο Φιλόθεος ιδιαίτερα κατά τη δεύτερη πατριαρχία του έλυσε κατά το δυνατό χρόνια προβλήματα που αφορούσαν την Εκκλησία της Ρωσίας, της Σερβίας και της Βουλγαρίας.

Όμως, με την εμφάνιση του μοναχού Βαρλαάμ του Καλαβρού έρχεται στο προσκήνιο η υποφώσκουσα σύγκρουση ανθρωπιστών και ησυχαστών και ο εκκλησιαστικός βίος διαταράσσεται από τις ησυχαστικές διαμάχες. Για την αντιμετώπιση των ησυχαστικών ερίδων συγκλήθηκαν οι Σύνοδοι των ετών 1341, 1344, 1347 και 1351. Οι ησυχαστές πατέρες, μεταξύ αυτών και ο Φιλόθεος Κόκκινος ήταν υπερασπιστές της ησυχαστικής παράδοσης με τα συγγράμματα, τη διδασκαλία, τους αγώνες και το παράδειγμα της βιωτής τους. Ως Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως όπως ο Κάλλιστος Α΄ και ο Φιλόθεος Κόκκινος και ως Μητροπολίτης της συμβασιλεύουσας ο Γρηγόριος ο Παλαμάς, αλλά και άλλες προσωπικότητες και άγιοι²⁵¹, στερέωσαν τις αρχές του ησυχαστικού και νηπτικού πνεύματος στην Εκκλησία.

²⁴⁸ Schreiner Peter, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, CFHB XU, Historischer Kommentar, Wien 1977, pp. 314, 315. Laurent Vitalien, «Philothée Kokkinos», *Dictionnaire de Theologie Catholique*, DTC XII 2 (1934)

1503. Ostrogorsky George, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, μετ. Ι. Παναγόπουλου, τ. 3, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2015, σσ. 2, 43. Nicol Donald, "Byzantine Requests for an Oecumenical Council in the Fourteenth Century, Byzantium: its ecclesiastical history and relations with the western world", (Collected 392 Studies), *Variorum Reprints*, London 1972, 69-95. (Ανατύπωση από το *Annuario Historiae Conciliorum* 1(1969) 69-95.

²⁴⁹ Αραμπατζή Χρήστου, «Φιλόθεος ο Κόκκινος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 1295/1300-1379», σ. 203.

²⁵⁰ Τσάμη Δημητρίου, «Εικονογραφικές μαρτυρίες για τον άγιο Φιλόθεο Κόκκίνο Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως», *ΕΕΘΣΑΠΘ* 22(1977) 38, 39. Τσάμη Δημητρίου, «Νέες εικονογραφικές μαρτυρίες για τον άγιο Φιλόθεο Κόκκίνο», *ΕΕΘΣΑΠΘ*, ανάτυπο από τον Τόμο Τιμητικό αφιέρωμα στον ομότιμο καθηγητή Κιονσταντίνο Δ. Καλοκύρη, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 2. Σκουβαρά Ευαγγέλου, *Ολυμπιώτισσα. Περιγραφή και ιστορία της Μονής. Κατάλογος των χειρογράφων-Χρονικά σημειώματα. Ακολουθία Παναγίας Ολυμπιωτίσσης. Έγγραφα εκ του αρχείου τής Μονής (1336-1900)*, Αθήναι 1967, σσ. 265-270.

²⁵¹ Τσάμη Δημητρίου, «Εικονογραφικές μαρτυρίες για τον άγιο Φιλόθεο Κόκκίνο Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως», σσ. 60,61. Γόννη Δημητρίου, *Ιστορία των Ορθόδοξων Εκκλησιών Βουλγαρίας και Σερβίας*, εκδ. Παρουσία, Αθήνα 1999, σσ. 20, 21. Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλοθέου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά έργα, Κριτική έκδοση, Διδακτορική διατριβή*,

Επιπλέον, εξαιτίας των ιστορικών συγκυριών ο Φιλόθεος Κόκκινος και οι λοιποί ησυχαστές πατέρες ενεπλάκησαν στην υποστήριξη είτε του Ιωάννου Ε΄ του Παλαιολόγου όπως ο Κάλλιστος Α΄, είτε του Ιωάννου του Καντακουζηνού όπως ο Γρηγόριος Παλαμάς και ο Φιλόθεος Κόκκινος. Ο δε Γρηγόριος ο Παλαμάς συνέβαλε στη συμφιλίωση των αντιμαχόμενων παρατάξεων, με αποτέλεσμα στην τελευταία φάση της Συνόδου του 1347, αρχές Μαρτίου, να προεδρεύσουν μαζί, ο Ιωάννης Ε΄ ο Παλαιολόγος και ο Ιωάννης ΣΤ΄ ο Καντακουζηνός²⁵².

1. Το θεολογικό - ησυχαστικό έργο του

Ο Φιλόθεος Κόκκινος διακρίθηκε κυρίως ως δογματικός και αντιρρητικός θεολόγος και συγγραφέας. Στη συνέχεια επιχειρείται μία στοιχειώδης περιγραφή των έργων του αγίου Φιλόθεου:

1. «Δύο λόγοι γιά τό θαβώρειο φῶς», το οποίο γράφτηκε πιθανώς τον Ιανουάριο του 1346 και το παρέδωσαν δύο αγιορείτες ιερομόναχοι στη Σύνοδο στην Κωνσταντινούπολη²⁵³. Σε αυτό το έργο ο Φιλόθεος, αντιμετωπίζοντας τις παρεκκλίσεις του Ακινδύνου αναφέρει ότι το θαβώρειο δεσποτικό φως είναι άκτιστη φυσική ενέργεια του Θεού. Θεός και θεοποιεί. Η άρνηση από μέρους του Ακινδύνου του χαρακτήρα του άκτιστου για τις ενέργειες του Θεού, ισοδυναμεί με την κατά πάντα ταύτιση φύσεως και ενέργειας σε σχέση με το Θεό. Επίσης ο Ακίνδυνος υποστηρίζει ότι ο Υιός του Θεού και το Άγιο Πνεύμα είναι οι μοναδικές άκτιστες χάριτες και ενέργειες. Αυτή η τοποθέτηση επιφέρει παρεκτροπή και διαίρεση στο ομοούσιον της θεότητας. Επιπλέον ο Ακίνδυνος δεν παραδέχεται ότι οι άγιοι εν Πνεύματι Αγίω, κατά την παράδοση, γίνονται μέτοχοι του θαβωρείου φωτός και των θείων αποκαλύψεων. Οι παραπάνω τοποθετήσεις, κατά το Φιλόθεο, οδηγούν στη θεώρηση ότι ο Θεός, έχοντας κτιστές ενέργειες, είναι και κτιστός κατά φύση που παραπέμπει στον Ελληνισμό. Επίσης, το ότι αποδίδονται ενέργειες και χάρες θεϊκές μόνο στον Υιό του Θεού και το Άγιο Πνεύμα επιφέρει εκ των προτέρων διαίρεση του ομοουσίου της Τριαδικής Θεότητας. Αυτό έχει ως συνέπεια ο Υιός του Θεού και το Άγιο Πνεύμα να μη θεωρούνται δημιουργοί,

Θεολογική Σχολή ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1992, σ.η΄. Νεράντζη-Βαρμάζη Βασιλική, *Το Βυζάντιο και η Δύση, (1354-1369)*. Συμβολή, στην ιστορία των πρώτων χρόνων της μονοκρατορίας του Ιωάννη Ε Παλαιολόγου, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 46.

²⁵² Ιωαννίδη Νικολάου, Αρχιμ., *Θεολογία και Γραμματεία από τον Θ΄ αιώνα και εξής*, εκδ. Κυριακίδη, Αθήνα 2009, σσ. 20-31.

²⁵³ Τόμος Συνοδικός 1351, «εκτεθείς παρά της θείας και ιεράς Συνόδου, της συγκροτηθείσης κατά των φρονούντων τα Βαρλαάμ τε και Ακίνδυνου, επί της βασιλείας των ευσεβών και ορθοδόξων βασιλέων ημών Καντακουζηνού και Παλαιολόγου», εκδ. Καρμίρη, *Τα Δογματικά και Συμβολικά Μνημεία της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας (ΔΣΜ)*, τόμ. Ι, εκδ.β, Αθήνα 1960, σ. 404.

αφού στερούνται θεοπρεπούς ενέργειας και οδηγούνται στην ανυπαρξία, που παραπέμπει στον Ιουδαϊσμό περιορίζοντας τη θεότητα σε ένα πρόσωπο²⁵⁴.

2. «Ὁ Συνοδικὸς Τόμος τοῦ 1351». Πρόκειται για τον Τόμο της Ησυχαστικής Συνόδου του έτους 1351 κατά των δοξασιών του αντιησυχαστή Νικηφόρου Γρηγορά και των ομοφρόνων του, τον οποίο συνέγραψαν οι Φιλόθεος Κόκκινος και Νείλος Καβάσιλας²⁵⁵. Σε αυτό το έργο ανασκευάζονται λεπτομερώς όλες οι αντιησυχαστικές θέσεις και κυρίως εκείνη περί ταυτότητας ουσίας και ενεργείας του Θεού και κτιστής ιδιότητας της ενεργείας.

3. «Ὁμολογία ὀρθοδόξου πίστεως». Το έργο αυτό, το οποίο έτυχε πρόσφατα μιας νέας, κριτικής έκδοσης²⁵⁶, συντάχθηκε από το Φιλόθεο επειδή οι αντιησυχαστές χρησιμοποιούν λεκτικά παρεμφερείς εκφράσεις με ανάλογες θέσεις της διδασκαλίας των Οικουμενικών Συνόδων, προκειμένου να αποκρύψουν την αποκλίνουσα πίστη τους. Έτσι, ο Φιλόθεος χρησιμοποιώντας την ίδια μέθοδο καταδεικνύει την πλήρη αρμονία του περί ουσίας και ενεργείας δόγματος με τη σχετική διδασκαλία των Οικουμενικών Συνόδων²⁵⁷.

4. «Δεκαπέντε ἀντιρρητικοὶ λόγοι κατὰ τοῦ Νικηφόρου Γρηγορά». Ο λόγος για τη σύνταξη αυτού του έργου είναι η απόφαση του Φιλόθεου να απαντήσει στους δέκα λόγους του Γρηγορά, τούς οποίους κυκλοφορούσε μεταξύ του στενού κύκλου των μαθητών του και δι'αυτών προσπαθούσε να ανατρέψει όσα κατά του ιδίου και της διδασκαλίας του αποφάσισε η Σύνοδος του 1351. Ο Φιλόθεος ως συντάκτης του Τόμου του 1351 έγραψε τούς αντιρρητικούς λόγους κατά παραγγελία του Ιωάννη Καντακουζηνού²⁵⁸.

5. «Ὁ Τόμος τοῦ 1368». Πρόκειται για το Συνοδικό Τόμο καταδίκης του Λαυριώτη ιερομονάχου Πρόχορου Κυδώνη, που αναφέρεται εκτενώς στις προσυνοδικές και μετασυνοδικές διαδικασίες σχετικά με την καταδίκη και στον οποίο γίνεται ιδιαίτερος λόγος στο ζήτημα της τιμής του Αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Γρηγορίου Παλαμά ως Αγίου καθώς και στη Συνοδική διαδικασία αναγνώρισης της αγιότητάς του²⁵⁹.

²⁵⁴ Φιλοθέου Κόκκινου, *Δύο λόγοι κατὰ του Ακίνδυνου περί του Θαβωρείου φωτός*, κώδ. Monac. gr. 508, φφ.54-54^v.

²⁵⁵ Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Έργο*, σσ.161-181.

²⁵⁶ Αραμπατζή Χρήστου, «Η Ομολογία Πίστεως του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Κόκκινου», *ΕΕΘΣΑΠΘ ΤΘ*, 10 (2000) 1-33.

²⁵⁷ Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Έργο*, σσ. 183, 184.

²⁵⁸ Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Έργο*, σσ. 186-235.

²⁵⁹ Τόμος 1368, PG 151, 693A-716C. Antonio Rigo, *Gregorio Palamas e Oltre. Studi e documenti sulle controversie teologiche del XIV secolo vyzantino*, (Orientalia Venetiana XVI), Olschki, Firenze 2004, pp. 1-178.

6. «Ἀναθεματισμοί καί Μακαρισμοί». Πρόκειται για αναθεματισμό των καταδικασθέντων από τις Συνόδους του 1351 και του 1368 και απόδοση τιμής στους υπέρμαχους της ορθόδοξης πίστεως, που περιλαμβάνονται στο Συνοδικό της Ορθοδοξίας και αποδίδονται στο Φιλόθεο Κόκκινο.²⁶⁰

7. «Τά δεκατέσσερα κεφάλαια τῆς αἱρέσεως Βαρλαάμ καί Ἀκινδύνου». Σε αυτό το ἔργο αντιμετωπίζονται, κατ' ἐπιλογή του Φιλόθεου, δεκατέσσερα αποκλίνοντα σημεία των Βαρλαάμ και Ακινδύνου με παραπομπές σέ πατερικά χωρία, συνοδευόμενα από σχετικά ερμηνευτικά σχόλια για την απόκρουση των αποκλινουσών απόψεων²⁶¹.

8. «Ἐπιστολή πρὸς τόν Πετριώτη»²⁶².

2. Το λειτουργικό ἔργο του αγίου Φιλόθεου Κόκκινου

Ο Φιλόθεος Κόκκινος πέρα από τη συμβολή του στους ησυχαστικούς αγώνες ως αντιρρητικός συστηματικός θεολόγος με δογματικό περιεχόμενο, σημαντική είναι και η προσφορά του στο λειτουργικό τομέα, με τη συνεισφορά του στη διαμόρφωση και εξέλιξη της τάξης της θείας λειτουργίας με ἔμφαση στο προκαταρκτικό της μέρος, την Ἱερά Προσκομιδή. Επομένως, συνέβαλε στη διαμόρφωση της λειτουργικής πράξης στη βυζαντινή και μεταβυζαντινή λειτουργική παράδοση.

Ο Φιλόθεος συνέθεσε νέες ακολουθίες, κανόνες, ὕμνους και ευχές στο Χριστό και στη Θεοτόκο, σε εορτές και αγίους, σε διάφορες περιστάσεις της εποχής αλλά και γενικότερου χαρακτήρα.

α) Ἱερές Ακολουθίες

1. «Ἀκολουθία στὸν ἅγιο Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ (Κυριακή Β' Νηστειῶν)». Ο ακριβής τίτλος εἶναι: «Ἀκολουθία εἰς τὸν ἕν ἅγιος Πατέρα ἡμῶν καί ὁμολογητὴν Γρηγόριον Ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης, ποίημα τοῦ ἁγιωτάτου Πατριάρχου κυροῦ Φιλοθέου», ψάλλεται Κυριακή Δευτέρα τῶν Νηστειῶν.

Ἡ παραπάνω ακολουθία βρίσκεται στο Τριῶδιο τὴν Β' Κυριακή των Νηστειῶν. Γράφτηκε πριν ἀπὸ τὴ συνοδική αγιοκατάταξη του Γρηγορίου Παλαμά τον Ἀπρίλιο του 1368. Ο Φιλόθεος, κατὰ

²⁶⁰ Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος καὶ Ἔργο*, σ. 237.

²⁶¹ Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος καὶ Ἔργο*, σσ. 239, 240.

²⁶² Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος καὶ Ἔργο*, σ. 241.

τη συγκεκριμένη Σύνοδο, δίδει μαρτυρία για το υμνογραφικό του έργο προς τιμήν του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά²⁶³, καθώς και για την εορταστική απόδοση τιμής από τις Εκκλησίες μετά την εκδημία του αγίου το 1360²⁶⁴. Κατά συνέπεια η παραπάνω ακολουθία εκτιμάται ότι συντάχθηκε στο χρονικό διάστημα μεταξύ της εκδημίας του Γρηγορίου και της επανόδου του Φιλόθεου στον πατριαρχικό θρόνο, δηλαδή από το 1360 έως την 8η Οκτωβρίου 1364²⁶⁵.

2. «Ακολουθία στον ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ (14 Νοεμβρίου)». Ο ακριβής τίτλος: «Ακολουθία του αγίου Γρηγορίου Θεσσαλονίκης του Θαυματουργού ψαλλομένη τη ιδ' Νοεμβρίου».²⁶⁶

3.« Ακολουθία εις τούς αγίους Πάντας»²⁶⁷.

4. «Ακολουθία τῶν 630 αγίων καί θεοφόρων πατέρων τῆς ἁγίας καί Οἰκουμενικῆς Δ' Συνόδου»²⁶⁸.

β) Κανόνες σε αγίους και εορτές

1. «Κανών εις τούς αγίους Πάντας». Ο τίτλος είναι: «Κανών εις τούς αγίους πάντας οὔ ἢ ἀκροστιχίς πάντων ἀνυμνῶ τούς χορούς τῶν αγίων ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ὡδῶν θεοτοκίαις Πατριάρχης ἐν δέ τοῖς τελευταίαις Φιλόθεος»²⁶⁹.

2. «Κανών εις τόν ἅγιον Νικόλαον»²⁷⁰.

²⁶³ Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Έργο*, σ.326. Τόμος 1368, *Τόμος συνοδικός κατά Προχώρου ιερομόναχου του Κυδώνη, του φρονήσαντος τα Βαρλαάμ και Ακινδύνου, ἐξ οὐ δείκνυται οὐ μόνον η αγιότης του Παλαμά, ἀλλ' ὅτι και συνοδικῶς ὠρίσθη γίνεσθαι εν τη Εκκλησία κατ' ἔτος την μνήμην αυτού*, PG 151, 693-716.

²⁶⁴ Τόμος 1368, *Τόμος συνοδικός κατά Προχώρου ιερομόναχου του Κυδώνη, του φρονήσαντος τα Βαρλαάμ και Ακίνδυνου, ἐξ ου δείκνυται οὐ μόνον η αγιότης του Παλαμά, ἀλλ' ὅτι και συνοδικῶς ὠρίσθη γίνεσθαι εν τη Εκκλησία κατ' ἔτος την μνήμην αυτού*, PG 151, 711D'.

²⁶⁵ Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Έργο*, σ. 326.

²⁶⁶ Βολουδάκη π. Βασιλείου, *Ασματική Ακολουθία του εν Αγίοις Πατρός ημών Γρηγορίου Αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης του Παλαμά, ποιηθείσαν μὲν υπό του Αγιωτάτου Πατριάρχου Φιλοθέου*, εκδ.Άθως, Πειραιάς 1978.

²⁶⁷ Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά έργα*, σσ. 53-57.

²⁶⁸ Μηναίο Ιουλίου ΙΓ', εκδ. Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1967, σσ. 69-75.

²⁶⁹ Ιεράς Μεγίστης Μονής Βατοπαιδίου, χειρόγραφο, 762, φ. 335. Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά έργα*, σσ. 58-73.

²⁷⁰ Μηναίο Δεκεμβρίου ΣΤ', εκδ. Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 1962, σ. 36. Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά έργα*, σσ. 74-106. Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Έργο*, σσ. 328, 329.

3. «Κανόνες εις τόν ἅγιον Δημήτριον». Ο τίτλος: «τοῦ αὐτοῦ (Φιλοθέου) κανών εις τόν ἅγιον Μεγαλομάρτυρα Δημήτριον: οὗ ἡ ἀκροστιχίς τῷ δεσπότη Δημητρίῳ θυηπόλος»²⁷¹.

4.« Κανών εις τόν ἅγιον Ἰωάννην τόν Χρυσόστομον». Ο τίτλος: «ἕτερος κανών εις τόν αὐτόν (Ἰωάννην τόν Χρυσόστομον), οὗ ἡ ἀκροστιχίς ὁ ἀλφάβητος ἐν δέ τοῖς θεοτοκίαις Φιλοθέου»²⁷².

5. «Κανών εις τόν ἅγιον Γεώργιον». Ο τίτλος: «κανών εις τόν ἅγιον Μεγαλομάρτυρα καί Τροπαιοφόρον Γεώργιον»²⁷³.

6. «Κανών εις τούς τρεῖς ἱεράρχας». Ο τίτλος: «ἕτερος τοῦ αὐτοῦ (Φιλοθέου) εις τούς ἁγίους μεγάλους πατέρας καί διδασκάλους γ' ἱερεῖς Βασίλειον τόν Μέγαν, Γρηγόριον τόν Θεολόγον, Ἰωάννην τόν Χρυσόστομον. Οὗ ἡ ἀκροστιχίς τριάς ἐκλεκτή χαῖρε σεπτῶν πατέρων. Ἐν δέ τοῖς Θεοτοκίαις: Φιλοθέου. Ὡδή α' ἤχος δ'. Ἀνοίξω το στόμα μου»²⁷⁴.

7. «Κανών εις τήν ὑψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου)»²⁷⁵.

8. «Κανόνες στόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ»²⁷⁶.

γ) Κανόνες στο Χριστό και στη Θεοτόκο

1. «Ἰκετήριος κανών εις τόν Ἰησοῦν Χριστόν καί την Θεοτόκον (εις ἀνομβρίαν)». Ο τίτλος αὐτοῦ: «κανών ἱκετήριος εις τόν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν καί εις τήν Παναγίαν του μητέρα ψαλλόμενος εις ἀνομβρίαν οὗ ἡ ἀκροστιχίς ἀλφάβητος ἐν δέ τοῖς τελευταίαις τῶν ὡδῶν Φιλοθέου»²⁷⁷.

2. «Ἰκετήριος κανών εις τόν Ἰησοῦν Χριστόν καί την Θεοτόκον (κατά πολεμίων)». Ο τίτλος αὐτοῦ: «κανών ἱκετήριος εις τόν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν καί εις τήν Παναγίαν αὐτοῦ μητέρα κατά πολεμίων ἡ ἀκροστιχίς ἀλφάβητος ἐν δέ τοῖς τελευταίαις τῶν ὡδῶν Φιλοθέου»²⁷⁸.

²⁷¹ Μηναίο Οκτωβρίου ΚΣΤ', εκδ. Αποστολικῆς Διακονίας τῆς Εκκλησίας τῆς Ελλάδος, Αθήνα 1962, σ. 146.

Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σσ. 107-113.

²⁷² Μηναίο Νοεμβρίου ΙΓ', εκδ. Φως, Αθήνα 2012, σ.166. Κουρτεσίδου Π., *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σσ. 114-141.

²⁷³ Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σσ. 142-148

²⁷⁴ Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Ἔργο*, σ. 331.

²⁷⁵ Μηναίο Ιουλίου ΙΓ', εκδ. Αποστολικῆς Διακονίας τῆς Εκκλησίας τῆς Ελλάδος, Αθήνα 1967, σ. 71.

²⁷⁶ Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Ἔργο*, σσ. 331, 332.

²⁷⁷ Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σσ. 149-155.

²⁷⁸ Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σσ. 156-165.

3. «Κανόνες παρακλητικοί στη Θεοτόκο και στο Χριστό»²⁷⁹.

δ) Κανόνες στο Χριστό

1. «ΐκετήριος κανών εις τόν Ἰησοῦν Χριστόν (κατά νοσημάτων καί παθῶν)». Ο τίτλος είναι: «Κανών ικετήριος εις τόν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν κατ' ἀλφάβητον' ἐν δέ τοῖς θεοτοκίαις Φιλοθέου»²⁸⁰.

2. «Κανών εις τόν Ἰησοῦν Χριστόν». Ο τίτλος είναι: «Κανών εις τόν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν τόν Βασιλέα. Ποίημα τοῦ ἀγιωτάτου Πατριάρχου κυροῦ Φιλοθέου" οὔ ἡ ἀκροστιχίς τόν Βασιλέα καί ἱερέα σέ μόνον σέβω" ἐν δέ τοῖς θεοτοκίαις Φιλόθεος»²⁸¹.

3. «Κατανυκτικός κανών εις τόν Ἰησοῦν Χριστόν». Ο τίτλος είναι: «Κανών εις τόν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν γεγονώς ἐπί τῇ τοῦ θανάτου πληγῇ, οὔ ἡ ἀκροστιχίς ἦδε κοινού οδυρμούς μη παρίδης, Χριστέ μου· ἐν δέ τοῖς θεοτοκίαις Φιλιθέου»²⁸².

4. «ΐκετήριος κανών εις τον Ἰησοῦν Χριστόν». Ο τίτλος είναι: «Κανών ικετήριος εις τον Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν εν ταις κοιναῖς συμφοραῖς ψαλλόμενος, οὔ ἡ ἀκροστιχίς πυρός φόνων σῶσόν με, Χριστέ, σὴν πόλιν· ἐν δέ τοῖς τελευταίαις τῶν ᾠδῶν θεοτοκίαις Φιλοθέου»²⁸³.

5. «ΐκετήριος κανών εις τόν Ἰησοῦν Χριστόν». Ο τίτλος είναι: «Κανών ἰκετήριος εις τόν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν ψαλλόμενος ἐπί ταῖς κοιναῖς συμφοραῖς, αὐχμῶ και λιμῶ καί δυσκρασίαις, ἐναντιώσεσιν ἀνέμων καί ἐφόδοις βαρβαρικαῖς· ἡ ἀκροστιχίς· κοινὰς δεήσεις Χριστέ, σῶν δούλων δέχου. ἐν δέ τοῖς θεοτοκίαις· Φιλοθέου»²⁸⁴.

6. «Κατανυκτικός κανών εις τόν Ἰησοῦν Χριστόν». Ο τίτλος είναι: «Κανών κατανυκτικός πρὸς τον Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν»²⁸⁵.

²⁷⁹ Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Ἔργο*, σ. 333.

²⁸⁰ Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σσ. 166-173.

²⁸¹ Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σσ. 174-186.

²⁸² Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Ἔργο*, σ. 335.

²⁸³ Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σσ. 197-206.

²⁸⁴ Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σσ. 207-215.

²⁸⁵ Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Ἔργο*, σ. 336.

7. «Κανών εις τόν Ἰησοῦν Χριστόν τόν ἀκατάληπτον». Ο τίτλος είναι: «Ποίημα Πατριάρχου Φιλοθέου κατ' ἀλφάβητον. Ἦχος πλ. δ'. Ὑγρὰν διοδεύσας»²⁸⁶

ε) Κανόνες στην Θεοτόκο

1. «Ἰκετήριος κανών εις τήν Θεοτόκον (ἐπί λοιμῶ και θανάτου φθορᾶ)». Ο τίτλος είναι : «Κανών ἰκετήριος εις τήν Παναγίαν Δέσποιναν, τήν Θεοτόκον, ἐπί λοιμῶ και θανάτου φθορᾶ κοινή φέρων ἀκροστιχίδα τήνδε· λοιμοῦ φθορᾶς ἅπαντας ἐξελοῦ, Κόρη· ἐν τοῖς μέσοις τῶν ὡδῶν· Δημητρίω· ἐν δέ τοῖς τελευταίοις· Φιλόθεος»²⁸⁷.

2. «Κανών εις τήν Θεοτόκον (ἐν ἀνυδρία)». Ο τίτλος είναι: «Κανών εις τήν Παναγίαν Δέσποιναν τήν Θεοτόκον ψαλλόμενος ἐν ἀνυδρία· ἡ ἀκροστιχίς ευχαῖς αὐχμόν λῦσον ἡμῖν, Κυρία· ἐν δέ τοῖς τελευταίοις τῶν ὡδῶν· Φιλοθέου»²⁸⁸.

3. «Κανών εις τόν εὐαγγελισμόν τῆς Παναγίας Θεοτόκου, ποίημα μέν ὄν τοῦ ἁγίου μεγάλου ποιητοῦ Κοσμᾶ εις τήν τῶν Βαΐων ἑορτήν, μεταποιηθεῖς δέ ἀπό μέρους εις ταύτην τήν ἱεράν ἑορτήν ὑπό τοῦ ἁγιωτάτου καί οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κυροῦ Φιλοθέου»²⁸⁹.

4.« Κανών παρακλητικός εις τήν ὑπεραγίαν Θεοτόκον»²⁹⁰.

στ) Ὑμνοι

1. «Ἐγκωμιαστικά στιχηρά εις τήν Θεοτόκον». Ο τίτλος είναι: «Στιχηρά ἐγκωμιαστικά τοῦ ἁγιωτάτου και οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κυροῦ Φιλοθέου γεγονότα ἐπί τοῖς ἐνεργουμένοις θαύμασιν ὑπό τῆς ἱερᾶς εἰκόνας τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας»²⁹¹.

2. «Τροπάρια διαλογικά τῆς Θεοτόκου πρὸς τόν Ἰησοῦν καί ἄλλα τῆς Θεοτόκου πρὸς δοῦλον». Ο τίτλος είναι: «Τροπάρια διάλογος ὄντα τῆς παναγίας Θεοτόκου πρὸς τόν Δεσπότην Χριστόν

²⁸⁶ Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Ἔργο*, σ. 336.

²⁸⁷ Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σσ. 216-226.

²⁸⁸ Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σσ. 227-235.

²⁸⁹ Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Ἔργο*, σ. 338.

²⁹⁰ Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Ἔργο*, σ. 338.

²⁹¹ Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σσ. 265-270. Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Ἔργο*, σ. 339.

δέησιν αὐτῆς περιέχοντα και μεσιτείαν τά δέ τοῦ διαλόγου πρόσωπα Δεσπότης και Θεοτόκος. Προλέγει ἡ Θεοτόκος. Ἡ ἀκροστιχίς ἀλφάβητος ἀντίστροφος καί ἐν τῷ τέλει ταύτης· *Φιλοθέου ποιήματα δέ τοῦ κυροῦ Φιλοθέου πατριάρχου*»²⁹².

ζ) Ευχές

Ανάμεσα στο μεγάλο ποιητικό ἔργο του Φιλόθεου Κόκκινου συγκαταλέγονται και ευχές αφιερωμένες στο Χριστό και στην Παναγία.

1. «Κελλική εὐχή εἰς τόν Ἰησοῦν Χριστόν»²⁹³ Πρόκειται για μία σύντομη προσευχή που ζητάει ἀπό το Χριστό την καθαρότητα του νου, την απαλλαγὴ ἀπό τα πάθη.

2. «Εὐχή εἰς τόν Ἰησοῦν Χριστόν» (λεγομένη εἰς πειρασμούς πολυτρόπους). Ο τίτλος εἶναι: «Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρός ἡμῶν Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Φιλοθέου τοῦ σοφωτάτου εὐχή εἰς τόν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστόν πάνυ γε ὠφέλιμος λεγομένη εἰς πειρασμούς πολυτρόπους ἐπερχομένους εἰς πάντα ἄνθρωπον διά τās ἀμαρτίας ἡμῶν, εἰς σεισμούς καί θανατικόν, εἰς πόλεμον ἄλλοφύλων, εἰς συκοφαντίας μαγικάς καί πονηράς τῶν κακοποιῶν ἀνθρώπων, εἰς ἁγιασμόν ψυχῆς καί φύλαξιν τῶν οἰκούντων ἐν οἰκίαις καί πανταχοῦ καί ἔστι πάνυ ὠφέλιμος, ἐάν ὑπό τοῦ ἱερέως καθ' ἕκαστον μήνα ἀναγνωσκομένη (ἦ) ὁμοίως καί τῆς Θεοτόκου ἐστί πᾶν ἔργον ἀγαθόν»²⁹⁴. Αὐτή η εὐχή εἶναι η εκτενέστερη.

3. «Εὐχή εἰς τόν Ἰησοῦν Χριστόν (εἰς πληγὴν θανατικήν)». Ἔχει τίτλο: «Του αὐτοῦ εὐχή εἰς πληγὴν θανατικῆς κυροῦ Φιλοθέου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως»²⁹⁵. Πρόκειται για εὐχή που απευθύνεται στο Χριστό και ζητάει την απαλλαγὴ ἀπό τον αιφνίδιο θάνατο πού προέρχεται ἀπό ἐπιδημία και πόλεμο²⁹⁶.

²⁹² Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σσ.271-276. Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Ἔργο*, σ. 339.

²⁹³ Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σ. 236.

²⁹⁴ Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σσ. 237-243.

²⁹⁵ Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σσ. 244-246. Ευχολόγιον Μέγα, Βενετία 1862, επανέκδ. Αστήρ, Αθήνα 1984, σσ. 553-555.

²⁹⁶ Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Ἔργο*, σ. 341.

4. «Εὐχή εἰς τόν Ἰησοῦν Χριστόν (εἰς πληγὴν θανατικοῦ)». Ο ακριβής τίτλος: «Εὐχή ἑτέρα τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν»²⁹⁷. Ἐχει τον ἴδιο στόχο με την προηγούμενη μόνο που σε αυτή είναι πιο ἐκδηλη η παραδοχή των αμαρτιῶν του λαοῦ ἐναντι του Χριστοῦ. Ἄξια ἐπισήμανσης εἶναι και η ἐκφραση της ευχῆς: «Ὄνόματι μόνῳ καὶ λόγοις... καὶ τόν ἀληθὴ χριστιανισμόν οἱ τάλανες περιφέρομεν»²⁹⁸.

5. Μία ἐπίσης ευχή του Φιλοθέου ἔχει τίτλο: «Τοῦ αὐτοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου Φιλοθέου Πατριάρχου εὐχή εἰς τὴν κοσμοσώτειραν καὶ ἐλπίδα τῶν χριστιανῶν, τὴν Παναγίαν Θεοτόκον, εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν ἀναφερομένη»²⁹⁹. Από διαφορετικούς τίτλους ἄλλων χειρογράφων ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ το περιεχόμενό της, συνάγεται ὅτι πρόκειται για ευχή ευχαριστήρια πρὸς τὴ Θεοτόκο πού συντάχθηκε με ἀφορμὴ τα θαύματα πού ἔκανε ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάληψη και λεηλασία ἀπὸ τοὺς Γενουάτες της Ηρακλείας της Προποντίδας στα μέσα του ἰδ' αἰῶνα³⁰⁰.

6. Με τίτλο: «Εὐχή ἱκετήριος τοῦ ἀγιωτάτου Πατριάρχου κυροῦ Φιλοθέου εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον τῆ ἡμέρᾳ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ»³⁰¹. Συντάχθηκε για να ἐκφωνεῖται κατὰ τὴν εορτὴ του Εὐαγγελισμοῦ. Εκτιμάται ὅτι ἔχει γραφεί εἴτε γύρω στο 1350 εἴτε εἴκοσι χρόνια ἀργότερα, ὅταν οἱ Τούρκοι ἐπέκτειναν τὴν κυριαρχία τους γύρω ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη³⁰².

7. Ἐχει τίτλο: «Τοῦ αὐτοῦ εὐχή ἑτέρα ὁμοία (κελλική) εἰς τὴν Δέσποιναν ἡμῶν Θεοτόκον»³⁰³. Πρόκειται για ευχή πού ζητᾶει λύτρωση ἀπὸ τα πάθη και τον ἀγιασμό του ἀνθρώπου.

8. Με τίτλο: «Εὐχή ἱκετήριος εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον λεγομένη ἐν τῇ ἐορτῇ αὐτῆς γενομένης λιτῆς»³⁰⁴. Με αὐτὴ τὴν ευχή ζητεῖται ἡ λύτρωση ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς ἐξ ἀνατολῶν με βάση τὴ συναφθεῖσα συμμαχία μεταξύ Αὐτῆς και του πιστοῦ λαοῦ. Η ευχή λέγεται γενικά στην εορτὴ της Παναγίας.

²⁹⁷ Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σσ. 247-250. *Ευχολόγιον Μέγα*, σσ. 555-556.

²⁹⁸ *Ευχολόγιον Μέγα*, σ. 555.

²⁹⁹ Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σσ. 251-254. Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Ἔργο*, σ. 344.

³⁰⁰ Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σ. 251.

³⁰¹ Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σσ. 255-259.

³⁰² Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σ. ιθ'.

³⁰³ Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σσ. 260. Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Ἔργο*, σσ. 345, 346.

³⁰⁴ Κουρτεσίδου Πετρούλα, *Φιλόθεου Κωνσταντινουπόλεως του Κόκκινου Ποιητικά ἔργα*, σσ. 261-264.

9. «Εὐχή εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον»³⁰⁵.

10. «Εὐχή εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον ἀναγινωσκομένη ἐν τῷ καιρῷ μάλιστα τῆς μεταλήψεως τῶν θείων μυστηρίων. Φιλοθέου τοῦ ἀγιωτάτου Πατριάρχου»³⁰⁶.

η) Διάφορες ευχές

Καταγράφονται δεκαέξι ἀκόμη ευχές του Φιλόθεου με ποικίλο περιεχόμενο και σχετικές παραπομπές στα χειρόγραφα πού τίς παραδίδουν³⁰⁷.

θ) Βίοι αγίων

Ο Φιλόθεος συνέγραψε δεκαεπτὰ αγιολογικά ἔργα για παλαιότερους αγίους ἀλλά και για συγχρόνους του, με στόχο την οικοδομή του εκκλησιαστικοῦ σώματος. Η πρόθεσή του εἶναι να εμπλουτίσει τη λειτουργική παράδοση της Εκκλησίας με αγιολογικού περιεχομένου συγγραφές του.

Τα αγιολογικά ἔργα του Φιλόθεου εἶναι τα ἀκόλουθα³⁰⁸:

α. Λόγος εἰς τὴν ἀγίαν ὀσιομάρτυρα Ἄνυσίαν τὴν ἐν Θεσσαλονίκη.

β. Ὑπόμνημα εἰς τὸν ὄσιον Νικόδημον τὸν Νέον.

γ. Βίος τοῦ ἀγίου Σάββα τοῦ Νέου.

δ. Λόγος εἰς τὸν ὄσιον Ὀνούφριον.

ε. Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Φωκᾶν.

στ. Βίος τῆς ὀσίας Φεβρωνίας.

³⁰⁵ Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Ἔργο*, σ. 346.

³⁰⁶ Σιμωνῶφ Ανδρέα, *Μέγα Προσευχητάριον*, εκδ. Σχοινά, Βόλος 1952, σσ. 240-242.

³⁰⁷ Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Ἔργο*, σσ. 347-349.

³⁰⁸ Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Ἔργο*, σσ. 243-309. Τσάμη Δημητρίου, «Οἱ Βιογραφίες των αγίων της Θεσσαλονίκης ἀπό τον Φιλόθεο Κωνσταντινουπόλεως», *Πρακτικά Θεολογικοῦ Συνεδρίου εἰς τιμὴν και μνήμην του εν αγίοις πατρός ημών Φιλοθέου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως του Θεσσαλονικέως* (14-16 Νοεμβρίου 1983), Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 69-80. Telea Marius, *Patriarxum Filotei Kokkinos-exponent al isixasmului politic*, pp. 254-265.

ζ. Λόγος εις τόν ἅγιον Θεόδωρον τόν Τήρωνα.

η. Βίος τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως.

θ. Βίος τοῦ ὁσίου Γερμανοῦ Μαρούλη.

ι. Λόγος εις τόν ἐν ἁγίοις πατέρα ἡμῶν Γρηγόριον Αρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης.

ια. Ἐγκώμιον εις τόν ἅγιον Δημήτριον.

ιβ. Λόγος ἐγκωμιαστικός εις τούς τρεῖς ἱεράρχας.

ιγ. Ὁμιλία εις τήν κοίμησιν τῆς Παναγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου.

ιδ. Λόγος ἐγκωμιαστικός εις τούς ἁγίους Ἀποστόλους.

ιε. Εἰς τούς ἁγίους πάντας, ἐν ᾧ καί περί τόν ἄνθρωπον τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίας ἐπιτομή.

ιστ. Λόγος στόν ἅγιο Νικόλαο.

ι) «Διάταξις τῆς θείας λειτουργίας»

Το συνολικό λειτουργικό ἔργο του Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Φιλοθέου τον κατατάσσει μεταξύ των επιφανῶν βυζαντινῶν λειτουργιολόγων. Το συγκεκριμένο ἔργο του Φιλοθέου, ἐνὸς οὐκ εἶναι ἓνα ἐρμηνευτικό υπόμνημα στη θεία λειτουργία, κατὰ τὸ παράδειγμα των λειτουργικῶν υπομνημάτων τῆς προ αὐτοῦ λειτουργικῆς παράδοσης, ἔχει τεράστια σημασία για τὴν ἐν γένει ἱστορία τῆς ἐξέλιξης τῆς θείας λειτουργίας. Πέραν τοῦ ὅτι συνιστᾶ ἀποτύπωση τῆς λειτουργικῆς πράξης ὡς πρὸς τὴν τάξη τῆς θείας λειτουργίας ἐπὶ τὴν ἐποχὴ τοῦ Φιλοθέου, με βάση τὴν πράξη τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τῆς Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἀναδεικνύει τὸ ρόλο τοῦ Πατριάρχου Φιλοθέου ὡς διαμορφωτὴ τῆς τάξεως τῆς θείας λειτουργίας, ἀναφορικὰ με τὸν τρόπο καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς λειτουργίας τῆς.

Ὁ Φιλόθεος συνέβαλλε με τὸ ἔργο του ἐπὶ τὴν παγίωση καὶ τὴν ὁμογενοποίηση-ὁμοιομορφία τοῦ Τυπικοῦ τῆς βυζαντινῆς θείας λειτουργίας. Ἡ ἀξία τῆς συμβολῆς του, προκύπτει καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἀκόμη καὶ ἕως τῆς σύγχρονης ἐποχῆς διατηροῦνται σὲ γενικὲς γραμμὲς ἐπὶ τὴν «Διάταξη τῆς ἱεροδιακονίας» (σχετικὰ με τὸν Ἑσπερινό, τὸν Ὁρθρο καὶ τὴν Θείαν Λειτουργίαν) καὶ ἐπὶ τὴν «Διάταξη τῆς θείας λειτουργίας», ὅπου παγιώνονται με λεπτομερεῖς ἀναφορὰς καὶ περιγραφὰς οἱ σχετικὲς

τυπικές διατάξεις, που αναφέρονται στο κείμενο αλλά και στον τρόπο ιερουργίας, ιδιαίτερα της ιεράς προσκομιδής της θείας λειτουργίας³⁰⁹.

3. Γραμματολογική κριτική έρευνα των τριών αγιορείτικων κωδίκων στο έργο «Τά δεκατέσσερα κεφάλαια τῆς αἱρέσεως Βαρλαάμ καί Ἀκινδύνου».

«Τά δεκατέσσερα κεφάλαια τῆς αἱρέσεως Βαρλαάμ καί Ἀκινδύνου». Σε αυτό το έργο αντιμετωπίζονται, κατ' επιλογή του Φιλόθεου, δεκατέσσερα αποκλίνοντα σημεία των Βαρλαάμ και Ακινδύνου με παραπομπές σέ πατερικά χωρία, συνοδευόμενα από σχετικά ερμηνευτικά σχόλια για την απόκρουση των αποκλινουσών απόψεων³¹⁰.

Ο τίτλος του έργου είναι: «Συντετμημένος³¹¹ καί σαφής ἔλεγχος τῆς κακοδοξίας Βαρλαάμ καί Ἀκινδύνου, ἅπερ ὁ Βαρλαάμ καί ὁ Ἀκινδύνος ἐφρόνησαν καί συνεγράψαντο αἰρετικά καί βλάσφημα δόγματα τά³¹² ἀνωτέρω γραφέντα ἐν κεφαλαίοις τεσσαρεσκαίδεκα· κεῖται δε τῶν κεφαλαίων ἕκαστον ἀνατετραμμένον παρά τῶν ἀγίων συντετμημένως, μετὰ καί τίνος ἐξεργασίας πεζῆς».

Στο περιεχόμενο του έργου εντοπίζονται τα δεκατέσσερα σημεία των παρεκκλίσεων του Βαρλαάμ και του Ακινδύνου με σχολιασμό και σύντομη ανάλυσή τους, με παράλληλη χρήση πατερικών χωρίων προς υποστήριξη των θέσεων των ησυχαστών.

Το περιεχόμενο του έργου επεξεργάζεται με βάση τους ανέκδοτους κώδικες Λ = Λαύρας 1932, § Β, φφ.118^r – 141^v, - ιδ' αιώνας (1369-70)³¹³,

Λ¹ = Λαύρας 1626, §16, φφ. 181^r- 188^v ιδ' αιώνας (1367)³¹⁴ και

Γ = Γρηγορίου 39 (Αθωνος 586) §4, φ. 280^v – 292^v - ιδ' αιώνας³¹⁵.

³⁰⁹ Τσάμη Δημητρίου, «Οι Βιογραφίες των αγίων της Θεσσαλονίκης από τον Φιλόθεο Κωνσταντινουπόλεως», σ. 68.

³¹⁰ Τσεντικόπουλου Διονυσίου, *Φιλόθεος Κόκκινος, Βίος και Έργο*, σσ. 239, 240.

³¹¹ Λ φ.118^r, Λ¹ φ.181^r, Γφ.280^v.

³¹² Λ¹ φ.181^v

³¹³ Σπυρίδωνος Λαυριώτου - Σ. Ευστρατιάδου, *Κατάλογος 202*, σ.355.

³¹⁴ Σπυρίδωνος Λαυριώτου - Σ. Ευστρατιάδου, *Κατάλογος 202*, σ.287.

³¹⁵ Γρηγορίου 39 (586), του 14ου αι., στο Ν° 4., Λάμπρου Σπ., *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων*, 2 τ., Cambridge 1895-1900, 1. 50.

Στη συνέχεια, επιχειρείται η γραμματολογική κριτική έρευνα των τριών αγιορείτικων κωδίκων με τον κώδικα Vatic, gr.705³¹⁶, κυρίως στους τίτλους των δεκατεσσάρων κεφαλαίων.

Κατά την έρευνα εντοπίστηκαν στους τίτλους των κεφαλαίων οι εξής ομοιότητες και διαφορές:

Κεφάλαια

Α' Κεφάλαιο

Λ φ.118^ρ, Λ¹φ.181^ρ, Γφ. 280^ν,

Λέγουσιν έναντιούμενοι τῇ θείᾳ γραφῇ καὶ πᾶσι τοῖς ἁγίοις διδασκάλοις, ὅτι ὁ Θεός οὐκ ἔχει ἐνέργειαν οὐσιώδη, τούτέστι φυσικῶν³¹⁷.

Β' Κεφάλαιο

Λ φ.118^ν, Λ¹φ.181^ν, Γφ. 280^ν,

Πάλιν λέγουσιν οἱ αὐτοί, ὅτι ἡ ἐνέργεια ἢ αἱ ἐνέργειαι, ἃς λέγομεν ἡμεῖς, μᾶλλον δέ ἃς λέγουσιν οἱ ἅγιοι, ὅτι ἔχει ὁ Θεός, οὐκ εἰσὶν ἄκτιστοι, οὐδέ συναΐδιοι τῷ Θεῷ, ἀλλὰ κτισταί³¹⁸.

Γ' Κεφάλαιο

Λ φ.119^ρ, Λ¹φ.182^ρ, Γφ. 281^ρ,

Λέγουσι πάλιν, ὅτι ἔχει καὶ ἀκτίστους ἐνεργείας ὁ Θεός, τον Υἱόν αὐτοῦ καὶ τό Πνεῦμα τό ἅγιον³¹⁹.

³¹⁶ Vatic, gr. 705, τοῦ 14ου αἰ., φφ. 196, στα φφ. 134-138, Devreesse R., *Codices Vaticani graeci*, τ. 3, Città del Vaticano 1937-1950. FRANCHI, *Index Bibl. Angel, Vatic.* 3. 188.

³¹⁷ . Vatic, gr. 705, του 14ου αἰ., φφ. 196, στα φφ. 134, α, «Λέγουσιν έναντιούμενοι τῇ θείᾳ γραφῇ καὶ πᾶσι τοῖς ἁγίοις διδασκάλοις, ὅτι ὁ Θεός οὐκ ἔχει ἐνέργειαν οὐσιώδη, τούτέστι φυσικῆν».

³¹⁸ Vatic, gr. 705, του 14ου αἰ., φφ. 196, στα φφ. 134, «Λέγουσιν ὅτι ἡ ἐνέργεια ἢ αἱ ἐνέργειαι, ἃς λέγομεν ἡμεῖς, μᾶλλον δέ ἃς λέγουσιν οἱ ἅγιοι, ὅτι ἔχει ὁ Θεός, οὐκ εἰσὶν ἄκτιστοι, οὐδέ συναΐδιοι τῷ Θεῷ, ἀλλὰ κτισταί».

³¹⁹ Vatic, gr. 705, τοῦ 14ου αἰ., φφ. 196, στα φφ. 134, γ', «Λέγουσι πάλιν ὅτι ἔχει καὶ ἀκτίστους ἐνεργείας ὁ Θεός τον Υἱόν αὐτοῦ καὶ τό Πνεῦμα αὐτοῦ. Δίχα δέ τούτων ἐνέργειαν του Θεοῦ ἄκτιστον καὶ φυσικην ἄλλην οὐκ οἶδαμεν».

Δ' Κεφάλαιο

Λ φ.120^v, Λ¹φ.182^r, Γφ.282^{r-v},

Λέγουσι πάλιν, μεταβαλλόντες³²⁰ ἢ ἑαυτῶν ὡσπερ ἐπιλαθόμενοι, ὅτι αὐτὴ ἡ λεγομένη³²¹ παρά τῶν ἁγίων ἄκτιστος καί

(Λ φ.121^r) φυσικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ αὐτὴ ἐστὶν ἡ³²² // τοῦ Θεοῦ οὐσία,

(Γ φ.282^v) καὶ // οὐδεμία τις διαφορὰ οὐδαμῶς ἐστὶν οὐσίας καὶ ἐνεργείας, ἀλλὰ ἔν καὶ τό αὐτό ἐστὶν³²³.

Ε'³²⁴ ΚεφάλαιοΛ φ.121^v, Λ¹ φ.182^v, Γφ.283^r,

Λέγουσι ρητῶς ἡγουν ἐξ ὀνόματος, αὐτὴν τὴν χάριν τῆς παναγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος, τὴν διδομένην ἐν ὀνόματι³²⁵ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, δι' ἧς πιστεύομεν χριστιανοὶ γίνεσθαι ἐν τῷ βαπτισματι καὶ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, δι' ἧς ἀξιούμεθα τῆς μεταλήψεως καὶ τῆς κοινωνίας τοῦ παναγίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, δι' ἧς τὴν χειροτονίαν τῆς μεγάλης ἱερωσύνης³²⁶ δέχεται ἡ ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, ταύτην

(Λ φ.122^r) τολμώντες³²⁷ βλασφημοῦσι, πρῶτον μὲν, μηδαμῶς εἶναι. Ἐπειτα πάλιν λέγουσιν, ὅτι ἔστι μὲν, ἀλλ' οὔτε ἄκτιστός ἐστὶν οὔτε κτιστή³²⁸, κατασκευάζοντες καὶ ἐκ τούτου πάλιν τὸν πρότερον λόγον, ὅτι οὐδόλως ἐστίν³²⁹.

³²⁰ μεταβάλλοντες Λ'

³²¹ Λέγουσι μεταβαλλόντες πάλιν, ὅτι αὐτὴ ἡ λεγομένη Γ'

³²² ἄκτιστος ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καὶ φυσικὴ αὐτὴ ἐστὶν Γ'

³²³ Vatic, gr. 705, τοῦ 14ου αἰ., φφ. 196, στα φφ. 134, δ", «Λέγουσι μεταβαλλόντες πάλιν, ὅτι αὐτὴ ἡ λεγομένη παρά τῶν ἁγίων ἄκτιστος ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ καὶ φυσικὴ, αὐτὴ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία καὶ οὐδεμία τις διαφορὰ οὐδαμῶς ἐστὶν οὐσίας καὶ ἐνεργείας, ἀλλ' ἔν καὶ τό αὐτό εἰσιν».

³²⁴ Κεφάλαιον Ε' Λ1,Λ2

³²⁵ ἐν ὀνόματι: παρά Γ'

³²⁶ δι' ἧς τελεῖται πάντα τῶν χριστιανῶν μυστήρια, πρῶτον μὲν.... Γ

³²⁷ τολμώντες Λ2

³²⁸ λέγουσιν, ἔστι μὲν, ἀλλ' οὔτε ἄκτιστός αὐτὴν ἐστὶν οἶδαμεν, οὔτε κτιστήν. Λύσις..... Γ'

³²⁹ Vatic, gr. 705, τοῦ 14ου αἰ., φφ. 196, στα φφ. 134, ε , «Λέγουσι τὴν χάριν τῆς παναγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος, τὴν διδομένην παρά τοῦ ἁγίου Πνεύματος, δι' ἧς τελεῖται πάντα τὰ τῶν χριστιανῶν ἱερά μυστήρια, πρῶτον μὲν μηδαμῶς εἶναι. Ἐπειτα πάλιν λέγουσιν τί ἔστι μὲν, ἀλλ' οὔτε ἄκτιστον αὐτὴν οἶδαμεν οὔτε κτιστήν».

ΣΤ' Κεφάλαιο

Λ φ.122^ν, Λ¹φ.183^ρ, Γφ.284^ρ

Λέγουσιν³³⁰ ὅτι ἡ χάρις αὕτη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἦν ὁ Χριστός καί τοῖς ἀποστόλοις ἔδωκε μετά την ἀνάστασιν αὐτοῦ, ἐμφυσήσας καί εἰπών, λάβετε Πνεῦμα Ἅγιον, ἦν καί ἡμεῖς οἱ χριστιανοί λαμβάνομεν καί ἐν τῷ βαπτίσματι καί πανταχοῦ³³¹, καθὼς προείπομεν, οὐκ ἔστι χάρις καί ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' αὕτη καί ἡ ὑπόστασις ἐστὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ προχεομένη καί διδομένη παρὰ τοῦ Χριστοῦ καί τοῖς³³² ἀποστόλοις καί πᾶσιν³³³.

Ζ' Κεφάλαιο

Λ φ.123^ν, Λ¹φ.184^ρ, Γφ.285^ρ

Λέγουσι γάρ ὅτι οἱ ἅγιοι, οἱ τῆς χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡγουν τῆς θεώσεως, ἀξιούμενοι, αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δέχονται ἐν ἑαυτοῖς, καί αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ μετέχουσιν³³⁴.

Η' Κεφάλαιο

Λ φ.125^ρ, Λ¹φ.183^ν, Γφ.286^ν

Ἔτι φρονοῦσι καί λέγουσιν οἱ ἐν πᾶσι φιλονεικοῦντες ἀντιλέγειν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι το ὄνομα τῆς θεότητος τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὄνομα, τῆς ἐνεργείας δέ αὐτοῦ οὐκ ἔστιν. Οὕτω γοῦν φρονοῦντες καί λέγοντες, οὐδέ τὸν Θεὸν θέλουσιν εἰπεῖν ἐπέκεινα καί ὑπὲρ τὴν

---

³³⁰ πάλιν Γ'

³³¹ καί τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ μετά την ἀνάστασιν ἐμφυσήσας Ἔδωκε καί ἡμεῖς οἱ χριστιανοί λαμβάνομεν καί ἐν τῷ βαπτίσματι καί ἐν τοῖς ἱεροῖς μυστηρίοις, αὕτη ἡ οὐσία Γ'

³³² παρὰ Χριστοῦ τοῖς ἁγίοις Γ

³³³ Vatic, gr. 705, τοῦ 14ου αἰ., φφ. 196, στα φφ. 134, ς", «Λέγουσι πάλιν, ὅτι ἡ χάρις αὕτη τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἦν ὁ Χριστός καί τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ μετά τὴν ἀνάστασιν ἐμφυσήσας ἔδωκε καί ἡμεῖς οἱ χριστιανοί λαμβάνομεν καί ἐν τῷ βαπτίσματι καί ἐν τοῖς ἄλλοις ἱεροῖς μυστηρίοις, αὕτη ἡ οὐσία καί ἡ ὑπόστασις ἐστὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος, ἡ προχεομένη καί διδομένη παρὰ Χριστοῦ τοῖς ἁγίοις.

³³⁴ ἐκ τοῦτου καί κατὰ τούς μασσαλιανούς και λατίνους ἰσχυρίζονται, ὅτι οἱ ἅγιοι οὐ τῆς χάριτος, ἀλλὰ τῆς οὐσίας αὐτῆς, γίνονται μέτοχοι, Γ

Vatic, gr. 705, τοῦ 14ου αἰ., φφ. 196, στα φφ. 134, ζ, «Ἐκ τούτου καί κατὰ τούς μασσαλιανούς καί λατίνους ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ ἅγιοι οὐ τῆς χάριτος, ἀλλὰ τῆς οὐσίας αὐτῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος γίνονται μέτοχοι καί κοινωνοί».

(Λ φ.125^v) θεότητα ταύτην, καθώς λέγουσιν οἱ θεολόγοι, ὡς δοτῆρα ταύτης τῆς ἐνεργείας οὐσίας, ὡσπερ καὶ τῶν ἄλλων θεοπρεπῶν αὐτοῦ (Λ¹ φ.184^r) ἐνεργειῶν³³⁵.

Θ' Κεφάλαιο

Λφ.128^r, Λ¹φ.184^v, Γφ.288^v,

Λέγουσιν πάλιν οἱ τὰ ἐναντία φρονοῦντες, ὅτι ἐπεὶ διαφέρει ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, καὶ ἄλλο καὶ ἄλλο ἐστίν, ὡς λέγεται, λοιπὸν οὐκ ἔστιν³³⁶ ἀπλοῦς ὁ Θεός,

(Λ φ.128^v) ἀλλὰ σύνθετος ἐκ τῶν δύο τούτων, // ὡς λέγεται³³⁷, οὐσίας³³⁸ καὶ ἐνεργείας³³⁹.

Ι'³⁴⁰ Κεφάλαιο

Λφ.129^v, Λ¹φ.185^r, Γφ.290^r,

Περὶ δὲ τοῦ θείου φωτός, τοῦ λάμπαντος ἀπὸ τοῦ προσώπου τοῦ Κυρίου ἐν τῇ θείᾳ μεταμορφώσει, οὐδὲ εὐχερές ἐστίν εἰπεῖν, οἷα βλασφημοῦσι³⁴¹. Λέγουσι γάρ³⁴², ὅτι τὸ λάμπαν ἐκεῖνο³⁴³ φῶς αὐτῆ³⁴⁴ ἢ

³³⁵ Vatic, gr. 705, τοῦ 14ου αἰ., φφ. 196, στα φφ. 134, η. «Λέγουσι ὅτι τὸ ὄνομα τῆς θεότητος, τῆς οὐσίας μόνον ἐστίν // (240. φ^v) ὄνομα. Ἐνεργείας δὲ οὐκ ἔστιν οὐδαμῶς, ἀντιλέγοντες καὶ ἐν τοῦτω πᾶσι τοῖς θεολόγοις ἀγίοις, οἵτινες λέγουσιν τὰ θεῖα πάντα ὀνόματα τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν δυνάμεων εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπὸ τούτων καὶ εἰς τὴν οὐσίαν λέγεσθαι, ἥτις καὶ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα ἐστὶ καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀνώνυμος».

³³⁶ οὐκ ἔστιν λοιπὸν Γ'

³³⁷ λέγετε Λ,Λ1

³³⁸ οὐσίας τε Γ

³³⁹ Vatic, gr. 705, τοῦ 14ου αἰ., φφ. 196, στα φφ. 134v, θ', «Λέγουσιν ὅτι ἐπεὶ διαφέρει ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ καὶ ἄλλο καὶ ἄλλο ἐστίν, οὐκ ἔστι λοιπὸν ἀπλοῦς ὁ Θεός, ἀλλὰ σύνθετος ἐκ τῶν δύο τούτων, οὐσίας τε καὶ ἐνεργείας».

³⁴⁰ κεφάλαιον Ι' Λ2,Λ1.

³⁴¹ βούλονται Γ'

³⁴² ἄλλο λέγουσι πάλιν Γ'

³⁴³ ἐκεῖνο Λ1

³⁴⁴ αὐτῆ Λ

(Λ φ.130^ρ) φύσις ἦν τοῦ μονογενοῦς // Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἢ καὶ ὀραθεῖσα³⁴⁵ τότε τοῖς ἀποστόλοις. Εἶτα μεταβαλλόντες³⁴⁶, λέγουσι πάλιν, ὅτι φῶς ἦν κτιστόν, οἷον ἴνδαλμά τι καὶ φάσμα (.) διό καὶ γενόμενον, αὐτίκα ἠφανίσθη καὶ διελύθη εἰς τό μηδέν³⁴⁷.

ΙΑ' Κεφάλαιο

Λ φ.131^ν, Λ¹φ.185^ν, Γφ.291^ν,

Λέγουσιν³⁴⁸ ἐκεῖνοι πάλιν, ταῖς ἀγίαις γραφαῖς καὶ τοῖς θεοφόροις διδασκάλοις ἐναντιούμενοι, ὅτι ἡ ἔξις³⁴⁹ τῆς ἀρετῆς, ἡγουν³⁵⁰ ἡ τελεία καὶ πεπαγλωμένη κατόρθωσις τῆς ἀρετῆς, λέγεται θεία χάρις καὶ ἐνέργεια καὶ θεότης καὶ ἔλλαμψις (.) οὐκ ἔστι δέ ἄλλη ἐνέργεια Θεοῦ³⁵¹ καὶ χάρις ἄκτιστος καὶ συναΐδιος τῇ θείᾳ φύσει, ἔξωθεν ἐγγινομένη τοῖς ἀγίοις, ξένη παντάπασι τῆς κτιστῆς αὐτῶν φύσεως. Εἶτα τοῦτο λέγοντες, φεῦ τῆς αἰσχύνης καὶ τῆς ἀναισθησίας αὐτῶν, εἰς οἷας βλασφημίας ἐξώκειλαν³⁵².

ΙΒ' Κεφάλαιο

Λφ. 131^ν, Λ¹φ.186^ρ, Γφ.292^ρ,

Λέγουσιν ὅτι ὡσπερ ἐν τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἀγίοις ὁ Θεός κατοικεῖ (.) μὴ λέγοντες, μηδέ φρονοῦντες αὐτόν τόν Υἱόν τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγον, τὴν μίαν τῆς ὑπερθέου³⁵³ Τριάδος ὑπόστασιν,

³⁴⁵ ἢ καιοραθείσα Λ1

³⁴⁶ μεταβαλλόντες Γ'

³⁴⁷ Vatic, gr. 705, τοῦ 14ου αἰ., φφ. 196, στα φφ. 134ν, ι, «Λέγουσιν ὅτι τὸ φῶς τό θεῖον, τό λάμψαν ἀπό τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ ἀγία μεταμορφώσει, αὐτή ἡ φύσις ἦν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἢ καὶ ὀραθεῖσα τότε τοῖς ἀποστόλοις. Εἶτα μεταβαλλόντες λέγουσι πάλιν, ὅτι φῶς ἦν κτιστόν οἷον ἴνδαλμά τι καὶ φάσμα. Διό καὶ γενόμενον ἠφανίσθη αὐτίκα καὶ διελύθη εἰς τό μηδέν».

³⁴⁸ λέγουσιν Λ1, λέγουσι πάλιν τὴν θέωσιν τοῦ δεσποτικοῦ προσλήμματος, αὐτὴν δηλαδὴ τὴν θεότητα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὴν χρήσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἦν ἐξ ἡμῶν προσελάβετο, εἶναι κτιστὴν καὶ πάλιν, ταῖς ἀγίαις γραφαῖς..... Γ'

³⁴⁹ ἔξις ΛΛ1

³⁵⁰ ἡγουν ἀρετῆς Λ1

³⁵¹ τοῦ Θεοῦ Γ'

³⁵² ἐξώκειλαν Γ'. Vatic, gr. 705, τοῦ 14ου αἰ., φφ. 196, στα φφ. 134ν, ια", «Λέγουσι τὴν θέωσιν τοῦ δεσποτικοῦ προσλήμματος, αὐτὴν δηλαδὴ τὴν θεότητα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὴν χρήσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἦν ἐξ ἡμῶν προσελάβετο, εἶναι κτιστὴν».

³⁵³ ὑπὲρ φωτός Λ1

τήν³⁵⁴ ἐξ ἡμῶν ἀναλαβεῖν σάρκα καί ψυχὴν νοεράν, καί μίαν ὑπόστασιν ἐκ δύο τελείων φύσεων θεότητος καί ἀνθρωπότητος χρηματίσαι τόν Χριστόν αὐτόν, ἐνωθεισῶν³⁵⁵ ἀλλήλαις ἀσυγχύτως τε καί ἀτρέπτως

(Λ φ.132^ρ) καί ἀδιαιρέτως ἅμα, μηδέ³⁵⁶ πιστεύοντες ἐν ἡμῖν αὐθις μᾶλλον δέ ἐν τοῖς ἀξίοις, κατοικεῖν τόν Θεόν ἐνεργεῖα καί χάριτι, δηλαδή τῆς αὐτοῦ θείας χάριτος καί φυσικῆς ἐνεργείας καί τῶν ἁγίων μετεχόντων, ὑπερβολῆ φιλανθρωπίας ἐκεῖνου³⁵⁷.

ΙΓ' Κεφάλαιο

Λ φ.132^ρ, Λ¹φ.186^ρ, Γφ.292^ρ,

Ἐκ δέ τούτου πάλιν, ὡς τῆς μανίας καί τῆς παραφροσύνης, καί αὐτήν τήν θέωσιν τοῦ δεσποτικοῦ προσλήμματος, δηλονότι τήν θέωσιν τῆς φύσεως ἡμῶν, ἣν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός ἀνελάβετο, κτιστήν ἐτόλμησαν εἰπεῖν καί συγγράψασθαι, ἀπερικαλύπτως³⁵⁸ καί γυμνῆ τῆ κεφαλῇ τοῦτο δὴ τό λεγόμενον, τήν θεότητα αὐτήν³⁵⁹ τοῦ Χριστοῦ φρονήσαντες καί εἰπόντες κτίσμα, καί αὐτοί ἐαυτούς καί γράμμασι καί λόγοις οἰκείοις ἐν μέσῳ τῆς τῶν χριστιανῶν ἐκκλησίας ἀθέους ἀνακηρύξαντες³⁶⁰.

ΙΔ³⁶¹ Κεφάλαιο

Λ φ.134^ρ, Λ¹φ.186^ν, Γφ.292^ν,

³⁵⁴ τῆ ΛΛ1

³⁵⁵ ἐνωθεισῶν Λ

³⁵⁶ μη Γ'

³⁵⁷ Vatic, gr. 705, τοῦ 14ου αἰ., φφ. 196, στα φφ. 134ν, ιβ, «Λέγουσιν ὅτι ἡ ἕξις τῆς ἀρετῆς, ...ἡ τελεία καί πεπαγλωμένη κατόρθωσις αὐτῆς, λέγεται θεία χάρις καί ἐνέργεια καί θεότης καί ἔλλαμψις οὐκ ἔστι δέ ἄλλη ἢ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια καί χάρις ἄκτιστος καί συναϊδῖος αὐτῷ ἕξωθεν ἐγγινομένη τοῖς ἁγίοις, ξένη τῆς κτιστῆς αὐτῶν φύσεως».

³⁵⁸ ἀπαρακαλύπτως Γ'

³⁵⁹ αὐτοῦ Γ'

³⁶⁰ Vatic, gr. 705, τοῦ 14ου αἰ., φφ. 196, στα φφ. 134ν, ιγ', «Λέγουσιν ὅτι ὡσπερ ἐν τῷ Χριστῷ, οὕτω καί ἐν τοῖς προφήταις καί ἐν πᾶσι τοῖς θεοφόροις ἁγίοις ὁ Θεός κατοικεῖ, ἀρνούμενοι τελείως τήν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν, ἣν ὁλος ὁ μονογενῆς Υἱός τοῦ Θεοῦ ἦνωται ὅλῳ τῷ ἀνθρώπῳ, ἵνα τήν σωτηρίαν ὅλῳ μοι χαρίσῃται, κατά τὰς ἱερᾶς θεολογίας».

³⁶¹ ιδ Λmg Λ1mg

Ἄλλ' οὗτοι μὲν, καθάπερ ἐν ἀσελήνῳ τινὶ νυκτὶ καὶ βαθεῖ ζόφῳ πλανώμενοι, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν εἰρημένην ἀγίαν σύνοδον ὀβελίζουσι καὶ ἀποβάλλονται, οὐδέ τὸ φοβερόν ἐκεῖνο ἀνάθεμα φρίττοντες, ὅπερ ἐν τῷ συνοδικῷ τῶν ἀγίων πατέρων ἐπ' ἐκκλησίας ἐκφωνεῖται³⁶² συνήθως κατὰ τῶν μὴ δεχομένων τὰ πρακτικὰ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, τῆς τετάρτης τέ φημί καὶ ταύτης τῆς ἕκτης³⁶³.

Συμπερασματικά

Σύμφωνα με τα παραπάνω παρατηρούνται ομοιότητες, ταύτιση τίτλων αλλά και διαφοροποιήσεις, όπως επίσης και ελλείψεις ή προσθήκες.

Συγκεκριμένα στο Α' κεφάλαιο υπάρχει ταύτιση των τίτλων με ορθογραφικές διαφορές.

Στο Β' κεφάλαιο οι τίτλοι ταυτίζονται με διαφορές στη σύνταξη.

Στο Γ' κεφάλαιο παρατηρείται ταύτιση τίτλων, με την προσθήκη επιπλέον πρότασης στον κώδικα Vatic, gr.705.

Στο Δ' κεφάλαιο εντοπίζεται ταύτιση τίτλων με διαφοροποίηση στη σύνταξη. Στο Ε' κεφάλαιο διαπιστώνεται σημαντική νοηματική διαφοροποίηση των τίτλων.

Στο ΣΤ' κεφάλαιο υπάρχει νοηματική ταύτιση με συντακτικές διαφοροποιήσεις στους τίτλους.

Στο Ζ' κεφάλαιο παρατηρούνται σημεία ομοιότητας στη διατύπωση αλλά και σημεία διαφορετικής διατύπωσης των τίτλων.

Στο Η' κεφάλαιο διαφαίνεται διαφορετική διατύπωση του ίδιου νοήματος μεταξύ των τίτλων.

Στο Θ' κεφάλαιο εντοπίζεται νοηματική ταύτιση με συντακτικές διαφοροποιήσεις των τίτλων.

³⁶² ἐκφωνεῖτε Λ1

³⁶³ Vatic, gr. 705, τοῦ 14ου αἰ., φφ. 196, στα φφ. 134ν

ιδ", «Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις λέγουσι καὶ θεότητος εἶναι, οὐ μόνον δύο ἀλλὰ καὶ πολλὰς κτιστάς μέντοι διατείνονται ταύτας εἶναι, πολυθέους ὄντως καὶ κτισματολάτραις ἀθλίους ἕαυ/(φ. 135) τούς αὐτοὶ ἀνακηρύττοντες οἱ τρισάθλιοι, λόγοις τε καὶ συγγραμμάσιν. Ἄπερ ὁ Βαρλαάμ καὶ ὁ Ἀκίνδυνος ἐφρόνησαν καὶ συνεγράψαντο αἰρετικά καὶ βλάσφημα δόγματα τὰ ἀνωτέρω γραφέντα ἐν κεφαλαίοις τέσσαρες καὶ δέκα· κεῖταί δε τῶν κεφαλαίων ἕκαστον ἀνατετραμμένον παρὰ τῶν ἀγίων συντετημένως μετὰ καὶ τινος ἐξεργασίας πεζῆς».

Στο Ι΄ κεφάλαιο υπάρχει νοηματική ταύτιση αλλά με έλλειψη πρότασης στον τίτλο του κώδικα Vatic, gr.705.

Στο ΙΑ΄ κεφάλαιο οι τίτλοι ταυτίζονται.

Στο ΙΒ΄ κεφάλαιο εντοπίζονται σημαντικές νοηματικές διαφοροποιήσεις. Στο ΙΓ΄ κεφάλαιο παρατηρείται ελάχιστη και στοιχειώδης ταύτιση και νοηματική διατύπωση όπως και διαφορά στην έκταση μεταξύ των τίτλων. Στο ΙΔ΄ κεφάλαιο διαπιστώνονται εντελώς διαφορετικοί νοηματικοί τίτλοι.

Στο συνολικό έργο του Φιλόθεου Κόκκινου αποτυπώνεται η ησυχαστική θεολογία και πνευματικότητα με την προσωπική συμβολή του. Ο Φιλόθεος συστηματοποιεί τις ησυχαστικές θεολογικές θέσεις και τις εμπλουτίζει με λεπτομέρεια και σαφήνεια. Επίσης σημαντική ήταν και η συμβολή του στη σύνταξη του Συνοδικού Τόμου του 1351 που συνέγραψε με το Νείλο Καβάσιλα. Τόσο ως Πατριάρχης όσο και ως θεολόγος συνέβαλε στον τερματισμό της πολιτικής και εκκλησιαστικής έντασης της εποχής του, καθώς και στην αποτελεσματική διευθέτηση εκκλησιαστικών ζητημάτων εντός του Βυζαντίου και εκτός αυτού.

ISSN 2945-0683